

Pregledni znanstveni članek Review scientific paper (1.02)
Besedilo prejeto Received: 15. 10. 2018; Sprejeto Accepted: 20. 11. 2018
UDK UDC: 929Rajhman J.:27-46
DOI: www.doi.org/10.34291/Edinost/74/Krajnc

Fanika Krajnc-Vrečko

Jože Rajhman (1924–1998), duhovni in pastoralni teolog, literarni zgodovinar trubarolog

*Jože Rajhman (1924–1998), Spiritual and Pastoral
Theologian, Literary Historian, Primož Trubar Expert*

Povzetek: Raziskava osvetljuje življenje in delo teologa in literarnega zgodovinarja Jožeta Rajhmana, ki je v drugi polovici 20. stoletja zaznamoval slovenski prostor z duhovno vzgojo velikega števila duhovnikov mariborske škofije, bil predavatelj duhovne in pastoralne teologije na Teološki fakulteti z Oddelkom v Mariboru, predvsem pa je v svojem raziskovalnem delu izjemno prispeval k osvetlitvi dela in življenja slovenskega reformatorja Primoža Trubarja. Zaradi obsežnega opusa avtorja je prikazan le del teološkega opusa in nekoliko obširneje njegovo literarnozgodovinsko delo, ki pa je neločljivo vezano na teološke raziskave slovenskega protestantizma v 16. stoletju. Rajhman predstavlja del ožjega vodstva oživljenega mariborskega bogoslovja izpred 50 let, z delom na področju slovenske protestantike pa spada med pomembnejše ekumenske delavce na Slovenskem v drugi polovici 20. stoletja.

Ključne besede: Jože Rajhman, teolog, literarni zgodovinar, ekumenski delavec; mariborsko bogoslovje

Abstract: *The research highlights the life and work of the theologian and literary historian Jože Rajhman, who in the second half of the 20th century marked the Slovene space with the spiritual education of a large number of priests of the Lavantian diocese. He was an associate professor of the spiritual and pastoral theology at the Theological Faculty with the Department in Maribor. In his research work, he made a very important contribution to the illumination of work and life of the Slovenian reformer Primož Trubar. Due to the extensive work of the author, only a part of the theological opus is shown, and somewhat more literally its literary-historical work, which is inextricably linked to the theological research of Slovene Protestantism in the 16th century. Rajhman represents a part of the immediate leadership of the revived Maribor theology of the past 50 years, and his work in the field of Slovene Protestantics places him among the most important ecumenical workers in Slovenia in the late half of the 20th century.*

Key words: *Jože Rajhman, theologian, literary historian, ecumenical worker; priests seminar of Maribor*

Uvod

V prijavi bogoslovnega semenišča in oddelka fakultete Skupščini občine Maribor, Oddelku za šolstvo, kulturo in telesno vzgojo, z dne 25. 9. 1968 je škof Maksimilijan Držečnik med drugim imenoval »vodstvo semenišča, in to: pom. škof dr. Slavko Grmič, ddr. Stanko Ojnik in prof. Rajhman Jože. Vse predavatelje oskrbi Teološka fakulteta v Ljubljani« (NŠAM, Škofijska pisarna, P 4 1968, Bd S0001). Vodstvo ponovno oživiljenega bogoslovja v Mariboru je bilo hkrati neločljivo povezano z novim oddelkom Teološke fakultete, ki je v zadnjih petdesetih letih prerasel v enoto TEOF ljubljanske univerze. Prav je, da ob jubileju predstavimo življenje in delo profesorja Jožeta Rajhmana, ki je s svojo duhovno vzgojo v letih 1968–1981 oblikoval številne mlade teologe, duhovnike mariborske škofije, hkrati pa njegovo znanstveno delo predstavlja enega temeljnih prispevkov v raziskovanju slovenske protestantske misli 16. stoletja.

1 Življenje

Rodil se je 17. novembra 1924 v Sromljah pri Brežicah, kjer je njegov oče, zaveden Slovenec iz avstrijske Koroške, ravnateljaval v osnovni šoli. Kmalu se je oče s petimi otroki – mati je umrla, ko je bil Jože star štiri leta – preselil v Celje. Osnovno šolo in prvi dve leti gimnazije je obiskoval v Celju, vendar je morala vsa družina že v prvih dneh vojne zapustiti svoj dom. Kot zavednega slovenskega učitelja so Nemci očeta z vso družino 10. junija 1941 izgnali v Srbijo, kjer jih je sprejela družina pravoslavnega duhovnika v Arandelovcu. Jože je v Nišu nadaljeval gimnazijo in jo z odliko dokončal leta 1943. V Nišu je kot železničarski uslužbenec ostal do konca vojne, ko se je družina konec junija 1945 vrnila domov. Za krajši čas se je zaposlil v uredništvu Mohorjeve družbe v Celju. Jeseni 1945 se je vpisal na slavistiko in romanistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani, vendar je ta študij prekinil in se v letnem semestru 1947 vpisal na Teološko fakulteto ljubljanske univerze ter tu leta 1951 diplomiral. Leta 1950 je bil posvečen v duhovnika in do februarja 1951 je opravljal službo semeniškega (kaplana) duhovnika v Ljubljani. Od februarja do aprila 1951 je bil duhovni pomočnik pri Sv. Danielu v Celju, z dekretom konec aprila 1951 pa ga je škof M. Držečnik imenoval za kaplana pri Mariji Snežni (Zg. Velka) v Slovenskih goricah. V času kaplanovanja pri Mariji Snežni je prišel navzkriž s takratno oblastjo

in bil devet mesecev zaprt v Gornji Radgoni. Zaradi tega se je znašel na seznamu »UDBA.net«.

Maja 1955 je bil premeščen za kaplana v mariborsko stolnico. Leta 1958 je opravil župniški izpit, vendar nikoli ni opravljal službe župnika. Ko je škof M. Držečnik leta 1961 v Mariboru ustanovil malo semenišče, je Jožeta Rajhmana imenoval za profesorja slovenščine v semenišču, ki so ga obiskovali gojenci, ki zaradi slabega osnovnošolskega predznanja niso mogli redno v državno gimnazijo, so pa imeli v semenišču pripravo na razredne izpite, ki so jih delali na prvi gimnaziji v Mariboru. Ob opravljanju te službe je leta 1962 nadaljeval študij slavistike na Filozofski fakulteti, kjer je z diplomom leta 1965 pridobil naziv profesorja slovenščine in francoščine. Z oživitvijo bogoslovnega semenišča v Mariboru leta 1968 ga je škof Držečnik imenoval za spirituala v tem semenišču. V Odloku o imenovanju Jožeta Rajhmana za spirituala v velikem semenišču z dne 22. avgusta 1968 je škof Maksimilijan Držečnik med drugim zapisal:

Podeljujem vam eno najodgovornejših in najtežjih služb v škofiji. Vem, da jo sprejemate s ponižnim, voljnim in veselim srcem. V veliki meri bo od vas odvisen duhovni lik bodočih mariborskih duhovnikov. Vzgajajte jih v evangeljskem duhu, ki je tako lepo izražen v koncilskih dokumentih, posebej še v Odloku o duhovniški vzgoji in v Odloku o službi in življenju duhovnikov. Pri svojem delu se ogibajte »paternalizma«, ki ga mladi ljudje težko prenesejo, bodite jim starejši brat, ki poskuša razumeti in pomagati. Učite jih pravo duhovniško duhovnost! (NŠAM, Škofijska pisarna, P 4 1968 Bd S0005)

Pod Rajhmanovim duhovnim vodstvom je v letih 1968–1981 študij zaključilo 140 bogoslovcev, duhovnikov mariborske škofije (Sporočila 1969–1970; 1980–1982). Istega leta (1968) je sprejel službo »duhovnega vodje katehistinj in pripravnic za katehetsko službo« lavantinske škofije ter službo pravdnika pri škofijskem cerkvenem sodišču v Mariboru (NŠAM 2086, Rajhman, Jože, personalije).

Ob 30-letnem jubileju bogoslovja oz. oddelka/enote Teološke fakultete so se nekdanji slušatelji spominjali življenja in dela v tej ustanovi, seveda pa so se spomnili tudi nekaterih predstojnikov:

V Mariboru smo se navajali na nov red, ki je bil bolj sproščen od ljubljanskega. Nekateri so to sproščenost napačno razumeli, tako da je ravnatelj dr. Grmič nekega večera »izbruhnil«, ker sta dva bogoslovca zamudila večerjo. Dr. Rajhman pa je kot spiritual znal kdaj reči: »Ne sekiraj se preveč!« Spomnim se tudi dogodka, ko je eden od bogoslovcev, ki je bil ceremoniar pri nekem bogoslužju v stolnici, spirituala vprašal, kakšen naj bo red strežbe pri določeni maši. Dr. Rajhman pa ga je potrepljal po ramenu in rekel: »Tam ne smeš stati, kjer drug stoji, pa bo vse v redu.« Mi pa takrat tega nismo razumeli, ker smo bili pač navajeni na ljubljanski red. (Kšela 1998, 13)

Fakultetni svet Teološke fakultete ga je julija 1968 imenoval za honorarnega predavatelja asketike na oddelku Teološke fakultete v Mariboru. Kasneje je na fakulteti predaval duhovno in pastoralno teologijo, od 1975 kot docent in od 1978 kot izredni profesor. Podiplomske študije je opravil na Teološki in Filozofski fakulteti, in to leta 1971, ko je zagovarjal licenciat-sko nalogo na Teološki fakulteti; na Filozofski fakulteti je leta 1972 ubranil doktorsko tezo s področja filologije ter leta 1973 drugo tezo na Teološki fakulteti s področja teologije; v obeh primerih je raziskoval življenje in delo Primoža Trubarja.

Službe spirituala je bil razrešen 1. avgusta 1981, potem ko je vodstvo mariborske škofije prevzel dr. Franc Kramberger. S preroškim zapisom o Gospodovem služabniku (Iz 42,3) v Mohorjevem koledarju 1982 (Rajhman 1981, 34) si je usodno zapečatil svoje mesto v Katoliški cerkvi na Slovenskem. Po letu 1981 pa do svoje smrti (25. 7. 1998) je sicer ostal v mariborskem bogoslovju, vendar se je posvetil predavanjem in raziskovalnemu delu ter tako zapustil bogat opus. Upokojil se je leta 1987, do leta 1995 pa je na Oddelku v Mariboru še predaval pastoralno teologijo.

2 Delo

Možnosti raziskovanja in znanstvenega delovanja zunaj cerkvenih institucij so bile po letu 1950 omejene in le postopoma (po letu 1970) so teologi v svojih razpravah posegali tudi na druga znanstvena področja ter v nekoliko manjši meri nadaljevali tradicijo močne prisotnosti duhovnikov

v slovenski kulturni in narodni zgodovini. Teološka veda sama je bila prizadeta do te mere, da je bilo prepovedano izdajanje knjig z versko vsebino, torej je bila edina možnost objavljanje v *Bogoslovnem vestniku*, ki je leta 1965 znova začel izhajati kot osrednja slovenska teološka revija, leta 1967 pa je začela izhajati pastoralna revija *Cerkev v sedanjem svetu*. Šele z začetkom izhajanja revije *Znamenje* leta 1971 se je odprla možnost za objavo tudi že polemičnih teoloških razprav, ki pa so vse bolj dobivale znamenja svojega časa. Druga generacija slovenskih povojnih teologov, kamor lahko uvrstimo Jožeta Rajhmana, se je na vsakoletnih teoloških tečajih za laike po letu 1971 soočala z aktualnimi vprašanji, ki so jim bila »dovolj močna spodbuda za neprestano iskanje svežega, sodobnega teološkega izražanja, ki je (bilo) nujno potrebno za učinkovitost teološkega oznanila« (Koncilija 1980, 5), in šele v sedmem in osmem desetletju prejšnjega stoletja je slovenska pokoncilska misel dobila priložnost, da se je v polni meri tudi v pisnih razpravah razširila med Slovence.

V teh okoliščinah je deloval tudi Jože Rajhman, ki je raziskoval začetke slovenske teološke govorice, v luči pokoncilskih prizadevanj pa je preučeval sakralno govornico in njen pomen v sodobni evangelizaciji. Kot duhovni teolog in duhovni vodja mariborskega bogoslovnega semenišča je vzgojil veliko število mariborskih duhovnikov in tako zaznamoval določeno obdobje v slovenski teologiji. Kot dolgoletni predavatelj na Teološki fakulteti je svoja teoretična izhodišča iskal v srednjeveški mistiki in jih dopolnjeval z izsledki sodobnih mislecev. Na teoloških tečajih je predaval študentom in izobražencem o iskanju smisla življenja. V pokoncilski teologiji je iskal nove izraze in novo govornico, s katero je izražal svoj odnos do Boga in človeka, ki ga je posredoval na številnih duhovnih vajah. V raziskovanju začetkov slovenske pisane besede se je srečal s protestantizmom in največji del svojega raziskovalnega dela posvetil preučevanju slovenske protestantske teološke misli 16. stoletja. V svojih razpravah se je posameznih vprašanj loteval interdisciplinarno, pri čemer je upošteval izsledke različnih humanističnih znanosti. Cilj in smoter njegovega dela, kakršen je prepoznaven iz njegovih razprav, je bil človek, preko katerega je iskal pot do Boga. V vseh njegovih delih je mogoče najti osnovno vodilo, ki se izraža v paraleli človek – Bog. (Krajnc-Vrečko 2008, 5)

2.1 Predstavitev opusa

Celotna Rajhmanova bibliografija obsega okoli 480 enot. Začetne objave segajo v leto 1968, ko je nastopil službo spirituala in bil kasneje izvoljen v naziv docenta. Že prve znanstvene razprave dajo slutiti, da je največji del njegovega raziskovanja namenjen slovenski protestantski misli in njenim akterjem v 16. stoletju. Po letu 1975 začne objavljati razprave s področja pastoralne teologije, duhovne teologije, teološke antropologije, ekleziologije in ekumenizma. Slovenski protestantizem ostaja prevladujoča tema njegovih raziskav, na to temo izidejo monografska dela, kot je izid obeh disertacij – teološke in filološke (*Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*, 1977, in *Ena dolga predgovor k Novemu testamentu*, 1986), esejistična podoba Trubarjevega sveta *Trubarjev svet* (1986), *Pisma Primoža Trubarja* (1986), *Pisma slovenskih protestantov* (1997). Teološke razprave v samostojnih delih predstavljajo skripta s Teološke fakultete in učno gradivo za slušatelje katehetskega tečaja, leta 1996 pa izide zbirka njegovih duhovnih razmišljanj *Božje okolje v človeku*. Skupaj z Vekoslavom Grmičem sta izdala dve monografski publikaciji v Tinju, in sicer *Teologija v službi človeka: teološki pogledi na družbo* (1975) in *Vprašanja našega časa v luči teologije: sodobna evangelizacija* (1978). Znanstvene in strokovne razprave je objavljala v *Bogoslovnem vestniku*, *Cerkvi v sedanjem svetu*, največ pa v *Znamenju* in ekumenskem zborniku *V edinosti*. Pomemben delež njegovega teološkega opusa predstavljajo objavljena predavanja na teološkem tečaju, in sicer v prvih šestih zbornikih *Teologije za laike*. Za predstavitev njegove teologije pa je pomemben tudi rokopisni fond, ki ga predstavljajo njegova »punkta« za duhovne vaje in duhovne obnove, ki jih je imel za bogoslovce, katehistinje, redovnice in duhovnike.

Pregled njegove bibliografije kaže, da Jože Rajhman ni bil dogmatični teolog. Njegova teologija je predvsem praktična – izhaja iz prakse in dela »za prakso«. Glede na širino njegovih objav je nemogoče prikazati celotno teološko delo, zato bomo v tokratni razpravi skušali prikazati njegov temeljni odnos do Boga in človeka, kar ga je pogojevalo v opravljanju službe spirituala v bogoslovnem semenišču, seveda pa ne moremo mimo njegovega prispevka v širšem slovenskem kulturnem prostoru, zato ga bomo predstavili tudi kot literarnega zgodovinarja, trubarologa.

2.2 Rajhmanovo razumevanje človeka

Človek se v različnih življenjskih situacijah sprašuje o bistvu in smislu bivanja. Teolog Rajhman se ukvarja z vprašanjem Boga, vendar zanj Bog ne obstaja sam zase, temveč je vedno neločljivo povezan z obstojem človeka. Tudi znotraj teologije je mogoče pojmovati človeka kot objekt njenih raziskav in šele od človeka, ki ga teologija pozna ali naj bi ga poznala, more napredovati na poti k Bogu. Ko Rajhman govori o učlovečenem Bogu, uporabi poleg inkarnacije¹ tudi izraz inhumanizacija,² ta naj bi še močneje izražala Božjo voljo, da se ta razodene v človeku in se hkrati poniža. Slednje nam dokazuje, da je dejansko mogoče iskati Boga samo preko človeka in da je šele iz »Jezusove stvari«, se pravi iz srečanja človeka z Bogom, ki je postal človek, mogoče najti izkustveno pot k Bogu (Rajhman 1978, 58). Vprašanje »Kaj je Bog?« je zanj neločljivo povezano z vprašanjem »Kdo si, človek?«, pri čemer posebej izpostavlja Boga človeka Jezusa Kristusa. V slovenski pokoncilski teologiji med prvimi piše o vlogi jezika in pomenu besede v oznanjevanju, med drugim zapiše, da ne moreš razumeti Božje govornice, če ne poznaš svojega jezika in svoje govornice. Hkrati v svojih razpravah sledi misli K. Rahnerja, da ne moreš spoznati Boga, če ne poznaš človeka. To človeško in Božje se prepleta v vseh njegovih delih in s svojo izvirno govornico odločilno vpliva na ljudi, ki so ob njem iskali smisel bivanja in bivočega.

Na teološkem tečaju z naslovom *Živeti za smrt?* pripravi predavanje z naslovom »Kdo si, človek?«. Vprašanje človeka znotraj vprašanja smrti obravnava skupaj z drugimi slovenskimi teologi, ki so na začetek razmišljanja o človeku postavili Kristusa, ki je učence spraševal: »Kdo pravijo, da sem?« (Mt 16,13) Rajhman znotraj antropološko teološke problematike o izvoru človeka predpostavi človeka v sedanosti, ki se mora soočiti s svojo preteklostjo, da bi mogel zaživeti tudi v svoji prihodnosti. Življenja

-
- 1 Inkarnacija – po SSKJ 1. pojavitev česa abstraktnega v materialni, konkretni podobi, utelešenje: gledališka inkarnacija dramskega teksta; redko: uresničitev, uveljavitev; 2. v nekaterih religijah, zlasti indijskih, pojavitev božanstva v vidni podobi, tudi v človeški. Po VST /lat. *incarnare*/ uresničitev, uveljavitev; utelešenje, poosebljenje, učlovečenje.
  - 2 Inhumanizacija – po SSKJ humanizirati – delati kaj človeško, dobro, plemenito, človečiti: humanizirati človeka; humanizirati mednarodne odnose, humanizirati vzgojo; humaniziran -a -o: humanizirana človeška družba => in-humanizirati = v-človečiti. Po VST /lat. *humanisere*/ počlovečiti; in = gibanje navznoter ali stanje znotraj česa => »v-počlovečenje«.

v prihodnosti za človeka ni brez občutka varnosti, ki je sicer prisoten le kot fikcija, vendar človek brez tega občutka živi v nenehnem strahu, in že zaradi strahu samega sta njegovo življenje in njegova prihodnost ogrožena (Rajhman 1980, 25). Strah zaradi ogroženosti pa človeka uničuje in lahko povzroči neslutene posledice za njegovo osebno in skupnostno prihodnost. Strah je vse bolj prisoten tudi v sedanji družbi. Svet po 11. septembru 2001 je drugačen in človek v njem je izpostavljen neki novi razsežnosti, ki jo je do takrat poznal le v smislu »To se meni ne more zgoditi«. Globalni terorizem na začetku 21. stoletja, ki ga Rajhman ni več poznal, je globoko spremenil človekov odnos do lastne varnosti in lastnega obstoja. In kot ugotavlja Avguštin Lah, je prav krščansko razumevanje človeka lahko zdravilo za sodobne strahove, ki jih prinaša globalizacija (2004, 179).

Rajhman tudi odgovor na vprašanje človekovega izvora ponuja prav v krščanskem pojmovanju človeka, ki temelji na katekizemski resnici o stvarjenju. »Katekizemska resnica« imenuje svetopisemsko pripoved o stvarjenju, iz katere je mogoče predvideti tudi resnico o človekovi prihodnosti. Preprosta biblična razlaga o Adamu in Evi, o stvarjenju človeka po božji podobi, je za nekatere ljudi namreč dovolj, in skozi zgodovino je bila ta pripoved interpretirana na različne načine. »Sveto pismo namreč uči, da je bil človek ustvarjen 'po božji podobi', sposoben spoznavati in ljubiti svojega Stvarnika, ki je človeka postavil za gospodovalca nad vsemi stvarmi (1 Mz 1,27; Mdr 2,23), da bi vladal nad njimi in jih uporabljal, povelečujoč Boga.« (CS 12,3) To razlago je povzel Avguštin v svojem vzkliku »Zase si nas ustvaril, o Bog!« in Rajhman jo ponuja kot enega možnih odgovorov na vprašanje izvora človeka.

Hkrati spominja na razvojno teorijo,³ ki je v drugi polovici 19. stoletja mnoge stvari spremenila, tako da je treba danes »povsem drugače razlagati prva poglavja prve Mojzesove knjige. In če jih moramo razlagati drugače, ne več dobesedno, je seveda zgradba, ki je stoletja temeljila

3 Razvojni nauk, ki ga je utemeljil Ch. Darwin (+1882) in razširil E. Haeckel (+1919), govori o izvoru človeka iz živalskih vrst. Zagovarja stališče, da se je človek razvil iz predhodnih živalskih vrst, čeprav je med njimi in človekom določena diskontinuiteta, kvalitativni »skok«, ker vmesni členi manjkajo, in neposredni predniki človeka niso današnje opice, temveč neka druga oblika izumrlih prednikov. Danes znanstveniki na osnovi najnovejših raziskav zastavljajo vprašanje, ali »hominizacija ne predstavlja nečesa povsem novega – kakor prapok pri nastanku vesolja in nastanek življenja – in ne preprosto, neproblematično razvijanje obstoječih konstelacij« (Priročnik dogmatične teologije I, 279).

na dobesednem besedilu Svetega pisma, zgubila svojo trdnost, če mislimo pri tem na njeno psihološko, ne teološko vrednost.« (Rajhman 1980, 26)

Psihološka vrednost bi bila v dobesedni razlagi, teološka razlaga pa je seveda širša. To dokazuje zgodovina teološke misli od bibličnih časov do danes, saj Cerkev pod vodstvom Svetega Duha vsako svoje zgodovinsko obdobje doživlja na drugačen način in tudi sodobna pokoncilska teologija se prilagaja in skuša ujeti duha svojega časa. »Ostrejši kritični čut z ene strani očiščuje versko življenje magističnega pojmovanja sveta in še razširjenih ostankov praznoverja ter vedno bolj zahteva od človeka, da se vere oklepa bolj osebno in dejavno; zato mnogi pridejo do bolj živega čuta za Boga.« (CS 7,3) Rajhman opozarja, da se je Cerkev v sklepkih drugega vatikanskega koncila »spet približala evangeliju in njegovemu sporočilu o službi človeku in tako ovrednotila tudi službo Bogu; nena doma je učlovečenje dobilo pomen, ki ga ni poznalo že stoletja; Jezus je postal človek [...] Boga je treba najti danes v sredini življenja.« (Rajhman 1981a, 402) Vendar pri iskanju Boga v sedanjem svetu ne smemo razumeti posedanjenja - *aggiornamento* - kot prilagajanja biblične tradicije, temveč se moramo zavedati, da nihče ne more povsem jasno povedati, kaj pomeni evangeljsko sporočilo za nas, če ga ne soočamo z našim sedanjim doživljanjem (Rajhman 1980, 27). Misel povzema po E. Schillebeeckxu, ki v zvezi z viri krščanske teologije poudarja nujnost sprejemanja oziroma upoštevanja »sedanje situacije«, v kateri se nahaja človek v odnosu do Boga (Schillebeeckx 1979, 13).

Človek tudi s pomočjo drugih znanosti sledi spremembam v družbi in v svetu ter se v svojih spoznanjih prilagaja in zori v svoji religioznosti. Ob novih spoznanjih pa se mu zastavljajo vedno nova vprašanja in Rajhman svari pred nevarnostjo, da si kaj kmalu lahko ustvari podobo sveta »brez religioznega predznaka«, se pravi, da zavrne možnost razodetja in stvarjenja po božji podobi. »Tako tvega vsaka religija, posebej še krščanstvo, če vztraja v svojih starih predstavah, jih ne posedanji, jih ne sooči s sedanjim trenutkom« (Rajhman 1980, 27), kar je potrebno, če hoče religija, v našem primeru krščanstvo, ostati življenjska v osrednjem vprašanju svoje obravnave, človeku.

Tako se znova vračamo k človeku, ki dobiva vedno bolj značaj »jedra«, okoli katerega se vse suče:

Zato se je zaostri tudi vprašanje o izvoru človeka, ker pač načrtujemo Cerkev 21. stoletja. Pa ne samo zato, ampak tudi ker se človek počasi izvija iz svojih otroških predstav in skuša svoje življenje ovrednotiti v luči božjega očetovstva in bratstva s Kristusom, kolikor moremo govoriti o kristjanih in seveda tudi o njihovih sodobnikih. Človek doživlja svojo zgodovino bolj kot kdajkoli prej, hkrati pa v njej išče tudi odgovor na vprašanje o smislu svojega bivanja. (Rajhman 1980, 28)

Rajhman z »otroškimi predstavami« označuje psihološko razlago nastanka človeka iz Adama in Eve, lahko bi rekli, mitično razlago, kakor jo opredeljuje zgodovinska etiologija, ki razlaga sporočilo prvih poglavij Svetega pisma kot opis »vzroka stvarstva na konkreten /mitičen/ način, privzet iz sveta, ki je pisatelja obdajal; toda to ne pomeni, da na ta način ni izražena pretekla stvarnost« (Sorč 2003, 211). Poudarja pa teološko razlago v luči božjega očetovstva in bratstva s Kristusom. Tako tudi njegovi sodobniki, med njimi V. Grmič, poudarjajo, da je Kristus ideal človeka in tako zanj pot do lastne identitete: »Jezus Kristus, bi smeli reči, je kakor odgovor na vprašanje, kaj je človek v svojem najglobljem jedru, posebno če človeka ne vzamemo samo kot nekaj statičnega, temveč kot bitje, ki je vedno na potu, rezervoar možnosti, nenehen nemir, iskanje in brezmejno preseganje samega sebe.« (Grmič 1980, 8)

Iskanje, nemir in preseganje samega sebe kažejo človekovo stremljenje v prihodnost, in v tej njegovi naravnosti na prihodnost Rajhman opozarja, da je človek bistveno bitje preteklosti, ki se ji ne more izviti, in računati mora na svojo zgodovino kot vrsta in posameznik.

2.3 Rajhmanov odnos do stvarstva ob krščanski duhovni tradiciji

V Rajhmanovih razpravah s področja mistike in duhovnosti lahko kot rdečo nit spremljamo njegov avtentični odnos do stvarstva, ki ga gradi na veri in znotraj te na duhovnosti. Dotika se različnih področij teološke obravnave, ki jih med drugim zahteva že V. Truhlar v svojih opredelitvah duhovne teologije: »Danes se duhovna teologija osredinja v izkustveno razsežnost človeškega in krščanskega življenja ter v uvajanje, iniciacijo v to izkustvo: obravnava, kaj je izkustvo absolutnega, ki je v krščanstvu Bog v Jezusu

Kristusu« (Truhlar 1974, 153). Če se omejimo zgolj na razprave, v katerih se zrcali Rajhmanov odnos do absolutnega, do Boga in človeka v stvarstvu, lahko ugotovimo, da je njegovo obravnavanje vprašanj s področja duhovnosti vedno povezano s praktičnim življenjem. Ob »teoretičnem izhodišču« vedno nadaljuje s »praktičnim napotkom«, kako živeti bodisi duhovno, občestveno ali posvečeno življenje, da bi našli pot k Bogu. Zanj je stvarjenje resničnost, okoli katere ne postavlja vprašanj. Ko govori o intenziviranju duhovnega življenja, poudari, da je to mogoče le, »če je utemeljeno v verskih resnicah. Zato so dogmatična podlaga v nauku o milosti, božja beseda – Sveto pismo, povezanost z liturgijo in zakramenti – izrednega pomena.« (Rajhman 1972, 1)

V stvarjenju utemeljuje krščansko askezo: vse stvari so dobre, vse je Božje delo, tudi človek (1 Mz 1). »Bog je naš Stvarnik, predvsem vsega, kar je v nas najbolj osebnega, najbolj intimnega.« (Rajhman 1972, 50) Torej so vse dobrine, ki jih je Bog ustvaril zaradi človeka, hkrati božji blagoslov. Krona vsega dobrega je človek kot mož in žena.

Če pa človek išče svojo korist in udobje, pri tem pozablja na Boga. Čim bolj se mu posreči, da uresničuje svoje načrte, tem večje postajajo njegove želje, hkrati pa se zaplete v greh. Adam je hotel doseči enakopravnost z Bogom, tako je na ves človeški rod priklinal nesrečo, ki pa naj bi bila odvezeta s ponižnostjo in pokorščino božjega služabnika. Jezus Kristus je napravil to pot in mi stopamo po njegovih stopinjah; na tej poti postane eros – človeška ljubezen po grehu prvega človeka, ki ni bila sposobna za kaj drugega kot za poželenje – agape, Božja ljubezen, ki daje in se predaje. (Rajhman 1969a, 4)

Največja skrivnost stvarjenja je v tem, da so vse stvari dobre, lepe, vse je Božje delo. To božje more človek med drugim spoznati v duhovnem življenju, v kontemplaciji. V kontemplaciji najde milost, je v božji navzočnosti, v božji posesti, napravlja ga za svojo podobo, kot je bil njegov prvi namen, ko nas je ustvaril. V človeku, ki premišljuje božjo besedo, deluje milost in navzočnost Boga ter njegovo delovanje v nas naše življenje tako usmeri na Kristusa, da izniči vse, kar bi preprečilo ali oviralo to usmerjenost. Kontemplacija je milost, božja milost (Rajhman 1972, 53). Smisel človekovega življenja postaja daritev, in ta daritev je del krščanskega življenja.

Človekovo duhovno življenje je lahko krščansko, če v sebi uresniči osebno povezanost z Bogom, kar je mogoče doseči zgolj takrat, kadar je duhovno življenje zgrajeno na božji besedi in na veri, in to na božji besedi, s katero Bog kliče človeka k sebi, ter na veri, ker človek ta klic spozna in ga sprejme. Božja beseda je živ, ustvarjajoč duh in vir človekovega duhovnega življenja, je »končno razodetje nekoga za nekoga, 'jaza' za 'tebe'. Je prvi korak, s katerim nekdo stopi v življenje drugega. Končno je torej beseda Boga osebno razodetje. Prav po tej svoji besedi hoče Bog stopiti v naše življenje.« (Rajhman 1972, 23)

Če je torej božja beseda »ustvarjajoč duh«, ki človeka kliče na pot k Bogu, in če je Jezus Kristus pot (Jn 14,6), moremo razumeti skrivnost razodetja:

Skrivnost je Kristus, je njegov križ kot »spolnitev pisem«. To je popolni izraz, resničnost edine in dokončne Besede, ki nam jo je hotel povedati Bog od začetka po besedah prerokov. In končno: Kristusov križ je odgrnjena skrivnost, obenem ključ k človeški zgodovini in zgodovina vsakega človeka. Še več, skrivnost Kristusovega križa je vse: vstajenje, poslanstvo Svetega Duha, naše včlenjanje v vstalega Kristusa in končno »Bog vse v vsem«. To je torej skrivnost, Kristus živi v nas, ko nam daje v vsej resničnosti svojega življenja, svojega bitja delež in nas spravlja z Bogom. Vse stvarstvo, vso človeško zgodovino objame, po grehu je razpadla, sedaj je z Bogom spravljen, prenovljen, v svetu, ki je odtrgan od Boga, križ je ta jarem razblinil v nič, sedaj je svet svoboden v slavi, ki je obljubljena božjim otrokom (Ef 1,2). (Rajhman 1972, 29)

Po Rajhmanu je najkrajši in najbolj jedrnat nauk o človeku in njegovem duhovnem življenju podal sv. Pavel v pismu Tesaloničanom: »Sam Bog miru naj vas posveti, da boste popolni. In vse, kar je vašega, duh, duša in telo, naj bo ohranjeno neoporečno, dokler ne pride naš Gospod Jezus Kristus.« (1 Tes 5,23) Duh je Duh v Bogu, dih božjega življenja, in ne kot bistveni sestavni del človeške narave. Bog je postal človek, da bi naredil človeka za božjega otroka, zato hoče dati Duha človeku. Človek je toliko človek, kolikor ima v sebi božjega Duha. Duh prebiva v človeku kot v templju. Ker je ta tempelj živo bitje, lahko prebiva v njem le tako, da ga poduhovi. Tako ni več Duh bistveni del človeka, ampak človek postane »Duh«. Tudi ni le duša podoba Boga, ampak je človek kot celota božja podoba. Človek

lahko izgubi podobnost z Bogom, toda ostane podoba tistega, po katerem je bil ustvarjen, sicer bi svojo eksistenco kot tako izgubil. (Rajhman 1972, 76) Rajhmanov človek je sad stvariteljskega Božjega delovanja, ki v svoji bivanjskosti živi v dialoškem razmerju s sočlovekom, kot družbeno bitje s širšim družbenim okoljem in v občestvu z Bogom. Njegova duhovnost in religioznost ga počlovečujeta, zavest o grešnosti pa mu omogoča spoznanje neskončne Božje ljubezni, ki dosega svoj vrh v Odrešeniku Jezusu Kristusu. Ob priliki o farizeju in cestnarju (Lk 18,11-13) razmišlja o skrivnosti pravičnosti in greha, o nujnosti, ki spremlja vsako človeško dejanje, to pa mora biti ovrednoteno v luči te prilike.

3 Literarni zgodovinar trubarolog

Kot katoliški duhovnik in profesor pastoralne ter duhovne teologije na Teološki fakulteti je v svojem raziskovalnem delu sistematično raziskoval Trubarjevo življenje in delo ter tako prispeval enega najbolj celovitih vpogledov v njegovo teološko podobo, ob čemer pa je oblikoval tudi svojo teološko misel. Kot smo že ugotavljali, je cilj in smoter Rajhmanove teološke misli človek, preko katerega išče pot do Boga z novim izrazom in teološko govorico v različnih človekovih življenjskih razsežnostih. Tudi subjekt njegove obravnave Primož Trubar je konkretna osebnost v določenem zgodovinskem okolju, ki je izpostavljena vsem idejnim, kulturnim, verskim in občečloveškim vplivom ter se v teh okoliščinah odloča za neko drugo obliko krščanstva, kot je bila dotlej običajna. V obravnavi in iskanju teoloških tokov znotraj protestantskega gibanja sredi 16. stoletja Jože Rajhman osmišlja religiozne in kulturne vzgibe, ki so vodili slovenske protestante v njihovi odločitvi za slovensko pisano besedo kot sredstvo, s katerim bodo svojemu preprostemu človeku posredovali božjo besedo.

Prvo razpravo v zvezi s slovenskim protestantizmom je objavil leta 1968 v *Bogoslovnem vestniku* (135-151), in sicer je bila to ocena dela avstrijskega protestantskega škofa Oskarja Sakrauskega, ki je bil kasneje eden tesnejših Rajhmanovih sodelavcev v raziskovanju teološke podobe slovenske reformacije. Že iz tega zapisa lahko razberemo, da je v tem takrat že precej raziskanem obdobju slovenske kulturne in literarne zgodovine zaznal in čutil primanjkljaj tehtnejše teološke raziskave, saj so se do takrat redki lotili problema teoloških smeri v slovenskem protestantizmu, da bi ga ovrednotili

v njegovi teološki podobi. Nekatere starejše razprave so prinašale bolj ali manj neobjektivne podobe slovenskih protestantov, saj so nastajale v duhu časa, seveda pa tudi katoliški teologi niso mogli mimo negativnega vrednotenja reformacijskega dogajanja. Tako je Rajhman v svojem prvem objavljenem zapisu napovedal svojo nadaljnjo raziskovalno pot, ki ga je poleg številnih filoloških in teoloških razprav pripeljala do bogate bere okoli 130 razprav s področja protestantizma, k čemur je treba prišteti štiri monografije.

Že naslednje leto, 1969, v *Bogoslovnem vestniku* (85–94) objavi razpravo o Trubarjevih »ekumenskih« nazorih, kjer zapiše svoje videnje in nakaže kasnejšo metodologijo raziskovanja v pokoncilskem duhu, ki teži za tem, da se moramo nujno ozreti v preteklost in nepristransko ovrednotiti okoliščine, ki so privedle do določene zgodovinske podobe časa, v katerih so nastale ločene krščanske skupnosti (Rajhman 1969, 85). V razpravi razčleni ekumensko gibanje v slovenskem prostoru, ki ga označujeta katoliški in protestantski ekumenizem 16. stoletja. Izpostavi Trubarjevo pričakovanje tisočletnega kraljestva in napoved nove dobe, ki naj bi napočila s trenutkom, ko se bo evangelij oznanjal v vseh jezikih. Opozori pa predvsem na vire, ki obravnavajo dotedanje teološke okvire slovenskega protestantizma.

V naslednjih letih začne Rajhman sistematično raziskovati nastanek prve slovenske knjige in leta 1969 objavi prve izsledke. Sooči se s Trubarjevim izgnanstvom in njegovim vživljanjem v okolje luteranstva, potem ko je že spoznal cvinglijance in kalvince. Za poznavanje Trubarjeve teološke misli je poznavanje prav teh zgodovinskih okoliščin zelo pomembno, kajti »spoznati Trubarja v njegovem ambientu je za raziskovalca naše protestantske preteklosti skoraj enake važnosti kot odkriti v Trubarjevih delih stične točke, ki nas zbližujejo in omogočajo na slovenskih tleh ekumenski dialog s protestanti« (Rajhman 1969b, 377).

V *Prvi slovenski knjigi* leta 1977, ki je nastala na osnovi filološke disertacije, se je Jože Rajhman soočil z jezikovnim, literarno zgodovinskim in teološkim izročilom Trubarjevega *Katekizma* iz leta 1550. Raziskal je vplive in vzgone v kulturnem in duhovnem izročilu Trubarjevega časa, ki so tega slovenskega reformatorja privedli do spoznanja, da lahko svojim sonarodnjakom približa in posreduje božjo besedo le v domačem jeziku. Knjiga

je razdeljena na pet zaokroženih poglavij: Avtorstvo prve slovenske knjige, Vsebinska razčlenitev in Trubarjev pojem katekizma, Trubarjeva teološka misel, Trubarjeva pedagoška prizadevanja in Trubarjev teološki slovar. S to raziskavo je na novo osvetlil miselni profil Primoža Trubarja. Izpostavil je izvirnost Trubarjeve osebnosti, ki je v slovenskem kulturnem prostoru znala uveljaviti svoje poglede, ki so bili – ne glede na tedanje razmere na slovenskih tleh – specifično slovenski (odnos do svetne oblasti, pogled na grozečo turško nevarnost, ki jo je hotel odvrniti z evangelijem). Predvsem pa je opozoril na antropološko humanistično usmerjenost Trubarjeve teologije, ki se je oblikovala po zaslugah Erazma Rotterdamskega, prebiranja švicarskih teologov in njegovega občudovanja antike. (Rajhman 1977, 78)

Opozoril je na močan vpliv švicarskih protestantov, predvsem Bulingerja, na Trubarjevo delo, kar je privedlo do strpnega protestantizma. Sodobni nemški avtor Gerhard Giesemann Rajhmanu očita, da njegova trditev ne drži, ker da naj bi Trubar bil izrazit lutrovec (Giesemann 2017, 409, 412). Podrobna analiza katekizma je kljub temu pokazala značilnosti, ki so lastne le Trubarju in jih ni mogoče spraviti v to ali ono protestantsko smer. Tako Jože Rajhman govori o posebni, Trubarjevi smeri v protestantizmu (128). Razkril je Trubarjevo demokratično misel, ki se kaže, na primer, v povsem drugačnem odnosu do kmetov, kot ga srečamo pri Lutru, poleg tega pa tudi Trubarjevo prepovedno misel, ki vsebuje elemente etnične in narodne zavesti. Predvsem pa je v Trubarjevem teološkem slovarju potrdil tezo o temeljnem jezikovno slovstvenem izročilu, ki sega nazaj do Brižinskih spomenikov (106 sl.). Monografija je naletela na pozitivne odzive v slovenski strokovni javnosti, saj je z njo slovenska protestantska misel prvič dobila temeljito teološko študijo, neobremenjeno s poskusi razsojanja, kaj je prav in kaj so zmote v nauku ter ravnanju protestantov. Jože Pogačnik je knjigo uvrstil med pomembne znanstvene prispevke, brez katerih študij slovenske reformacije ni več mogoč (1978, 43).

Naslednja monografija, Rajhmanova teološka disertacija, je izšla v jubilejnem Trubarjevem letu 1986, ob štiristoti obletnici smrti Primoža Trubarja, in je slovensko literarno zgodovino obogatila za temeljito teološko raziskavo o Trubarjevem izročilu Slovincem v *Eni dolgi predgovori k Novemu testamentu* iz leta 1557. Izšla je kot spremna študija k faksimilom Trubarjeve *Ene dolge predgovori*. Delo je razdeljeno na štiri obsežnejša poglavja, in sicer: Vsebinska razčlenitev razprave, Ocena Trubarjevih

navedb v Sumaričnem poročilu leta 1560/61, Trubarjeve teološke ideje ter Trubarjeva izvirnost in odvisnost. *Ena dolga predgovor* je nastala, potem ko je Trubar že imel za sabo Katekizem, Abecednik in prevod Matejevega evangelija. Jože Rajhman je postavil tezo, da pomeni preobrat v Trubarjevem delu, saj naj bi šlo za teološki traktat, kar pa predstavlja v slovenskem slovstvu novo literarno vrsto, in sicer prvo znanstveno razpravo. Trubar je z njo pokazal, kako je slovenski jezik sposoben, da v njem napiše znanstveno teološko razpravo. Hkrati pa je to teološki priročnik, ki ga je Trubar namenil slovenskemu človeku, da bi ga tudi na ta način izenačil z drugimi evropskimi narodi. Namenjena je že zrelemu človeku, ki zna brati ali vsaj razume, kar mu nekdo bere, in mu tudi težja teološka vprašanja niso več povsem tuja (Rajhman 1986a, 9). Ker pa strokovno teološko razpravljanje o posameznih vprašanjih vere Trubarju vendarle dela težave, skuša protestantski nauk svojemu preprostemu človeku približati na »pridigarski« način. S tekstno analizo *Ene dolge predgovori* je Rajhman utemeljil tezo o Trubarjevi teološki razgledanosti, njegovo navezanost na Melanchtonove in Bullingerove ideje, hkrati pa je z vzporejanjem Bernardove alegorije pokazal na Trubarjevo hoteno umetniško oblikovano prozo. Na osnovi tega Trubarjevega dela in tudi v kasnejših objavljenih razpravah je zaokrožil podobo Trubarjeve verske in teološke fiziognomije. Kot katoliški duhovnik je objektivno prikazal teologijo slovenske reformacije ter pokazal izjemno poznavanje verskih in duhovnih tokov evropskega 16. stoletja.

To je mogoče razbrati tudi iz njegove naslednje monografije, *Trubarjev svet* (Rajhman 1986b), v kateri bralca sooča z vznikom slovenske reformacijske misli in delom očeta prve slovenske tiskane knjige. Trubarja najprej predstavi v svetu, v katerem je ta živel, sprva njegovo katoliško in nato njegovo protestantsko obdobje – večji del v pregnanstvu. Svet Primoža Trubarja nam je tudi po Rajhmanovi zaslugi danes približan na nov način. To je svet Trubarjevega etičnega programa, ki ga je postavil na čelo slovenskega protestantizma kot najbolj ranljivo točko verskega programa. Je svet, v katerem se je udejanjila ideja narodnega jezika.

V deželi dvojezičnega prebivalstva je z jezikom priboril nižji plasti pravico do obstoja. In to je sveto! Pred Trubarjem bi morali z grozo ostrmeti: bilo je dano njemu. Nikomur pred njim, nikomur za njim. Če so že sežgali njegove »prevode«, niso sežgali njegovega jezika,

niso mogli zadušiti narodne zavesti, ki ji je on ob njenem rojstvu stal ob strani. (186)

In če že govorimo o narodni zavesti, je Trubar gotovo ključna osebnost, brez katere ni kulturne in politične zgodovine Slovencev in slovenstva. »Trubar je vezni člen. Brez njega si ni moč zamisliti našega celotnega bivanja, v katero vključujemo vse, kar nas označuje kot Slovence.« (201)

V jubilejnem Trubarjevem letu 1986 je izšla še tretja Rajhmanova monografija, in sicer znanstvena izdaja korespondence *Pisma Primoža Trubarja*. Pripravil in zbral je transkripcije ter prevode zahtevnih latinskih in nemških pisem ter jih opremil z opombami in znanstvenimi spremnimi besedili, s čimer je mlajšim rodovom omogočil podrobnejše raziskovanje 16. stoletja. S slovensko izdajo pisem je Rajhman omogočil vpogled tudi v obrobnejše dogajanje v Trubarjevem svetu.

V tem dogajanju so imela Trubarjeva pisma posebno vlogo. Manj uradna in slovesna so kot predgovori in posvetila, zato tudi manj obvezujoča, toliko bolj pa pristna v neposrednem dotiku z vsakokratno resničnostjo, so odmev tistega, kar sicer poznamo iz predgovorov in posvetil. So povezujoči člen in nemalokrat njihov razlagalec. So osnutek tiskanega besedila, so pa tudi njihovo nadaljevanje. (1986, 14)

Pisma predstavljajo vire, iz katerih je mogoče dopolniti podobo slovenske reformacije in njenih akterjev. Že po naslovljencih lahko sklepamo na Trubarjevo svetovljanstvo, njegovo zvezo z evropskimi verskimi tokovi, predvsem pa na njegovo prizadevanje za rast slovenske Cerkve in šolanje mladih pridigarjev, skratka, skrb za njegovega slovenskega človeka. Trubarjevo dopisovanje s kraljem Maksimilijanom dokazuje pomembno vlogo kranjskega reformatorja v notranjeavstrijskih deželah. Razodeva se Trubarjeva vnema za reformacijsko »delo« (*das Werk*), pisma pa so svojevrsten biografski dokument in neodtujljiva lastnina Trubarjeve dobe ter dediščina vseh Slovencev.

Leta 1997 je Rajhman izdal svoje zadnje monografsko delo *Pisma slovenskih protestantov* kot drugi del korespondence, v njej pa so transkribirana in prevedena pisma Dalmatina, Bohoriča, Krelja, Znojilška, Tulščaka

in drugih, ki že predstavljajo drugo in tretjo generacijo slovenskih protestantov. Pisma so razvrščena kronološko, največji del predstavlja Dalmatinova »biblijska« korespondenca, iz katere je mogoče spoznati nastajanje in zaplete v zvezi s tiskanjem prvega slovenskega celotnega previda Svetega pisma leta 1584. V drugi sklop je avtor razvrstil t. i. dogmatična pisma, ki so jih slovenski protestanti naslovili na deželne stanove in druge dobrotnike v zvezi s štipendiranjem slovenskih študentov na nemških univerzah. Posebna skrb slovenskih protestantov je bila namenjena šolanju mladih teologov, ki bi kot pridigarji nadaljevali njihovo delo. Drugo generacijo že predstavlja Jurij Dalmatin, ki je s celotnim prevodom *Biblije* dosegel vrh slovenskega reformacijskega gibanja, čeprav je ta vzpon pripravil Trubar s prvo slovensko knjigo in s svojim reformacijskim programom.

Ob kratkem pregledu monografskih del je treba omeniti številne Rajhmanove razprave o protestantizmu in protestantih, ki bi jih lahko razdelili v štiri vsebinske sklope, in sicer: Teologija Primoža Trubarja in njegove zveze z evropsko reformacijo; Teološka govornica in metodologija prevajanja slovenskih protestantov; Biografije slovenskih protestantov; Teologija Jurija Dalmatina. Na kratko predstavimo omenjene vsebinske skope.

3.1 Teologija Primoža Trubarja

Rajhman ugotavlja, da je bila Trubarjeva teologija bolj življenjska filozofija kot teologija v prvotnem pomenu, bila je kot nagonsko spoznanje, kako je treba živeti v skladu z evangeljskim naukom. Trubar ni bil dogmatik, bil je pragmatik. Verska terminologija je bila okvir njegovi teološki misli, vendar ni uporabljal »visokih, kunštnih oli neznanih besed«, zadovoljil se je s kranjskim besediščem, »zakaj ta muč svetiga evangelija inu naše izveličanje ne stoji v lepih ofertnih besedah, temuč v tim duhej, v ti risnici, v ti pravi veri inu v enim svetim krščanskim lebnu« (Rajhman 1986a, 36–37).

V Trubarjevem teološkem razvoju opredeli dve obdobji – katoliško in protestantsko. Trubar je že zelo zgodaj izrazil svojo teološko usmeritev, ko je v duhu Erazmovih in humanističnih načel nasploh in v duhu reformacijskih teženj kritiziral cerkvene razmere na Slovenskem. Katoliški cerkvi je očital zlorabe, predvsem romanja, božje poti, čaščenje svetnikov, zidanje cerkva; drugače pojmuje podeljevanje zakramentov in mašo kot »falš malikovane«

(Rajhman 2008, 101). V pregnanstvu se je navadil, da je ob vseh takratnih teoloških prepirih šel srednjo pot in nikoli se ni spuščal v »teološke špekulacije«. Njegova teologija je bila teorija, ki je upoštevala prakso, ni bila abstraktna, neuporabna za vsakdanje življenje, temveč je bila vseskozi usmerjena v prakso (Rajhman 2008, 8). Trubar se je takratnih reformacijskih teoloških disputacij med cvinglijanci (švicarska veja reformacije) in lutrovci (nemška struja) v glavnem izogibal, znotraj reformacije je želel ohraniti strpnost in do nekaterih teoloških vprašanj je ohranil povsem lastno stališče (Rajhman 1986, 28). Rajhman postavi tezo, da je Trubareva teologija prej v smislu preproste pobožnosti kot v smislu filozofsko teološke vede. To je slednjemu v veliki meri pomagalo, da je ohranil pravilno razmerje do preprostega človeka in njegove stiske, pri bogoslužju pa je znal vzpostaviti sožitje med plemstvom in preprostim ljudstvom.

3.2 Teološka govorica in metodologija prevajanja slovenskih protestantov

Ob raziskovanju slovenske protestantske misli je Rajhman načel vprašanje filozofije jezika, ki izhaja iz Lutrovega pojmovanja narodnega jezika. Lutru jezik predstavlja človeško sredstvo, v katerem se uteleša Duh, in jezikoslovec po njem spoznava božji nauk. Trubarjeva teološka govorica izhaja iz njegove teologije. Je le nadaljevanje njegove biblijske govorice, ko želi Biblijo – Sveto pismo približati preprostemu človeku. V nasprotju z Lutrom Trubar ni mogel graditi na tradiciji domače biblijske govorice. Iz izročila Brižinskih spomenikov bi lahko črpal religiozno govorico, izročilo ustne molitve in cerkvene pesmi, nikakor pa se ni mogel opirati na pisano besedo, ki bi jo lahko imenovali teološka. Trubar je sicer prav gotovo črpal tudi iz ljudskega izročila, toda:

narodna preteklost ni bila na ravni evropske kulture in je bila zavrta v svoj čas in prostor, kar pomeni, da je bila na ravni nezavestnega doživljanja same sebe. Prav to pa je Trubar občutil kot sramoto. Zato je tudi hotel dati Slovincem knjigo v njihovem jeziku, hkrati pa je ob knjižnem programu, ki je bil zgolj verski, hotel izoblikovati nove možnosti za lastno kulturno ustvarjanje. Da bi dosegel enakopravnost slovenščine kot evropskega jezika, je moral ob slovenski biblijski govorici ustvariti tudi teološko. (Rajhman 2008, 44)

Trubar je razumel lastnost maternega jezika kot vseobsegajočo vrednoto, postavil je načelo avtonomnosti jezika. Svoj jezikovni nazor je mogel oblikovati ob bibličnem vzorcu, kjer je bilo od najstarejših časov zlitje božje besede in ljudskega jezika povsem naravna posledica nauka o binkoštnem čudežu, ko so na binkoštni praznik vsi govorili v tujih jezikih in so se vsi med seboj razumeli. Trubar se sklicuje na ta dogodek, ki je po babilonskem stolpu omogočil »posvečenje« maternega jezika in ga postavil ob bok svetim jezikom (hebrejskemu, grškemu, latinskemu). (Rajhman 1986c, 274)

3.3 Biografije slovenskih protestantov

V *Slovenskem biografskem leksikonu*, *Enciklopediji Slovenije*, *Leksikonu Cankarjeve založbe* in v leksikonu *Slovenska književnost* so izšla Rajhmanova gesla z imeni vseh pomembnejših akterjev slovenskega reformacijskega gibanja pa tudi gesla o reformaciji kot verskem gibanju in slovstvenem obdobju. Rajhman je zbral biografske in bibliografske podatke ter leksikografsko obdelal reformatorje in druge z njimi povezane avtorje: Primoža Trubarja, Felicijana Trubarja, Jurija Dalmatina, Adama Bohoriča, Sebastijana Krelja, Jurija Juričiča, Matijo Klombnerja, Janža Mandelca, Lenarta Pacherneckerja, Petra Bonoma, Hieronima Megiserja, Janža Znojilščka, škofa Tomaža Hrena in druge. Gesla v vseh temeljnih slovenskih leksikonih je Rajhman izdelal na podlagi virov, ki jih je izredno dobro poznal. Tudi to delo ga je uvrstilo med najboljše poznavalce slovenskega 16. stoletja na področju protestantske misli.

3.4 Teologija Jurija Dalmatina

Ob koncu svoje raziskovalne poti se je posvetil Juriju Dalmatinu. Z izdajo celotnega prevoda Biblije predstavlja Dalmatin ob Trubarju vrh slovenske reformacije. Bil je Trubarjev učenec in mlajši sopotnik ter vseskozi zagovornik njegovih idej. Spremljal je njegov življenjski nazor v okviru slovenskega in reformacijskega programa. Njegova izobrazba je bila izrazito humanistična in teološka, vanjo pa je vključeval tudi »vaje v maternem jeziku«, saj je ob vsej široki izobrazbi čutil vrzel predvsem v znanju materinščine, ki je bila za njegovo življenjsko delo še kako pomembna in potrebna (Rajhman 1997, 57; 1998, 63–66). Za Dalmatina velja dokaj jasna oznaka »lutrovca«. Dalmatin v slovenski *Gmajn predgovori* bralca uvaja v svet *Biblije*, tako da mu najprej razloži nauk in nakaže razlike med staro

(katoliško) in novo (protestantsko) vero. V svojem odnosu do (katoliških) nasprotnikov je Dalmatin v nasprotju z Lutrom zelo strpen. Rajhman v tej potezi vidi predvsem Dalmatinov odnos do slovenskega človeka, ki mu izroča svojo Biblijo in ve, »da je *Biblija* tako vzvišena nad različnimi nauki, ki vsi naposled izvirajo iz nje, da jo je mogoče imeti za združevalni element, zato jo daje v roke vsem Slovincem in je ne omejuje zgolj na pripadnike svoje veroizpovedi« (Rajhman 1984a, 106).

Za Dalmatina *Sveto pismo* ni le prva med vsemi verskimi avtoritetami, temveč je edina avtoriteta, je

vsaki čas ta pravi edini grunt naše karščanske vere [...] mi le tim samim bukvam stariga inu noviga testamanta to čast damo, de mi tudi nje za božje, za nebeške, za svete ino za to pravo žnoro, mero inu grunt naše vere deržimo ino gori vzamemo [...] zakaj le-tukaj notri je kratku, zastopnu inu očitnu na znanje nam dana vsa božja risnica inu prava božja služba inu nam je pravi pot k nebesom zadosti pokazan, kulikur mi na tem svejti moremo zastopiti inu kuliker je nam k našimu izveličanju potrebna (Rajhman 1984, 289).

Biblija je Dalmatinu torej povsem dovolj, da se človek zveliča – s tem pa zavrača nauk cerkvenega učiteljstva Katoliške cerkve. Za podrobnejšo opredelitev Dalmatinove teologije je Rajhman primerjal dve njegovi teološki razpravi.

V teološki disputaciji *De catholica et catholicis disputatio* Dalmatin skuša odgovoriti na vprašanje o naravi Cerkve in kdo bi se smel imenovati katoličana. Zelo ostro nastopi proti Katoliški cerkvi, ko ji v sklepni tezi odreka pravico, da bi se imenovala katoliška, saj se njen nauk ne ujema s temeljnim naukom prvotne Cerkve in cerkvene tradicije. Rajhman je opozoril na močan Dalmatinov preobrat od te disputacije do *Gmajn predgovori*, kjer je svoje trditve znatno omilil. *Gmajn predgovor* je nastala deset let po latinski disputaciji in Dalmatin si je v njej prizadeval, da bi *Biblija* postala del slovenske književne kulture, zato se je tudi v svoji teološki misli približal slovenskemu čutenju in preprostemu razumevanju božje besede. Prav gotovo pa se v njej ni mogel ravnati po Lutrovem (in v takratnem nemškem prostoru sploh) grobem izrazju, grobianizmih, ki so bili tuji slovenskemu izraznemu občutju. »Dalmatinova značajska tenkočutnost

in posluš za odzivnost slovenskega človeka sta mu narekovala previdnost pri prevzemanju polemičnih jezikovnih izrazov, ki bi jih slovensko uho težje preneslo.« (Rajhman 1986d, 46) Dalmatin je ostal zvest »čistemu nauku« augsburške veroizpovedi, vendar je s svojim pojmovanjem teologije vnesel v takratni čas ekumenski duh. *Biblijo* je dal vsem Slovencem, ne glede na njihovo veroizpoved in njegov prevod ter kljub protireformaciji so jo tudi katoliški duhovniki uporabljali še celih dvesto let, vse do prvega katoliškega prevoda, ki ga je pripravil Jurij Japelj.

3.5 Vpetost slovenske reformacije v evropske zgodovinske in kulturne tokove

Že v *Pismih Primoža Trubarja* in kasneje v *Pismih slovenskih protestantov* je Rajhman nakazal tesno vpetost slovenskih protestantov v evropske zgodovinske, verske in kulturne tokove 16. stoletja. To tezo je utemeljil in podkrepil tudi v objavljenih razpravah in predavanjih po različnih evropskih univerzah. Leta 1986 je v Tübingenu predaval o slovenski vernosti v 16. stoletju, v Heidelbergu leta 1982 o duhovnosti katoliškega slovenstva v sožitju s protestantizmom, v ta sklop spadajo še razprave: *Slovenska reformacija v evropskem duhovnem previranju* (1984); *Problemi reformacije na Slovenskem* (1984); *Trubarjevo potovanje iz Ljubljane v Urach* (1986); *Vedeli smo, da smo dediči naših protestantov* (1986); *Slovenska reformacija se ni nikoli izneverila svojemu ljudstvu* (1986); *Slovenski protestantizem kot odločilna razvojna stopnja slovenske narodne biti* (1988) itd.

Po Rajhmanu je 16. stoletje vtisnilo poseben pečat evropskemu krščanstvu, ki se ni moglo več odreči ustaljenemu, sholastičnemu gledanju na svet, prav tako pa je izoblikovalo ostrejše meje med evropskimi narodi, ki so živeli še vedno v slogi vse tja do začetkov 19. stoletja, ne da bi se zavedali, da so bile korenine njihovega samosvojega razvoja vsajene že v stoletju reformacije. Ko v slovenskem prostoru govorimo o reformaciji kot o verskem gibanju ter o njenih učinkih – tako religiozne kot manj religiozne narave – z izrazom protestantizem v resnici zajemamo širše področje delovanja reformacije. V tej zvezi pa že govorimo o Trubarju kot o očetu prve slovenske knjige. (Rajhman 1988, 109-117)

Sklep

Rajhmanova teološka in filološka izobrazba ter njegova široka razgledanost sta pripomogli k njegovemu bogatemu prispevku v slovenski teološki in filološki vedi druge polovice 20. stoletja. Zaradi izredne duhovne širine mu je nenavadno uspevalo združevati znanstveno in duhovno, tako se njegovo filološko in teološko delo nenehno prepletata in živita drugo iz drugega. Kot katoliški duhovnik je bil najpomembnejši poznavalec protestantske teologije na Slovenskem, jo preučeval in približal tako strokovnjaku kot laiku. V svojih literarno zgodovinskih in teoloških študijah ni razsojal ali obsojal, ostal je pri raziskovanju, zvest načelom znanstvenega dela, v katerem je združil bogato filološko, teološko in splošno humanistično znanje.

Osebnost in delo Primoža Trubarja sta sinonim za slovensko kulturno zavest, ki je pravzaprav nastala – tudi po Rajhmanovi zaslugi – iz spoznanja o verskem reformatorju, ki je v želji, da bi Slovencem posredoval živo krščansko vero, dal narodu tudi prvo knjigo. Skoraj štirideset let po objavi prve Rajhmanove razprave o Trubarjevi teologiji je Katoliška cerkev na Slovenskem – sicer posredno, pa vendarle – nekako rehabilitirala Trubarja. Na simpoziju v Rimu, ki mu je bil posvečen v jubilejnem letu 2008, so slovenski teologi izpostavili prav pomen Trubarjevega pastoralnega dela v njegovi skrbi za slovensko vernost. S tem pa je bilo potrjeno tudi Rajhmanovo prizadevanje, da bi Trubarja obravnavali predvsem kot teologa, ki je s svojim duhovništvom, sicer tudi zunaj Katoliške cerkve, dajal zgled hoje za Kristusom, kar je bistvo krščanstva.

Rajhman sicer ni doživel sklepnega dejanja v prizadevanju med protestantskimi Cerkvami in Katoliško cerkvijo za skupen podpis dokumenta o opravičenju, ki je bil dobrih štiristo let jedro spora med veroizpovedmi. Soglasje je bilo podpisano v Augsburgu 31. oktobra 1999, le dobro leto po njegovi smrti, vendar so priprave nanj potekale še v času, ki ga je živo spremljal. Ob vsem poznavanju Rajhmanovih prizadevanj za objektivni prikaz protestantske misli 16. stoletja lahko z gotovostjo trdimo, da je podpis skupne izjave o opravičenju v slovenskih razmerah potrditev Rajhmanovih vizionarskih prizadevanj, da bi tudi Katoliška cerkev drugače gledala na zgodovinska dogajanja v svoji preteklosti. Njegov ekumenizem je teološko vizionarski, saj izhaja iz zgodovine odrešenja in iz zavedanja, da je Cerkev

sveta, a vedno potrebna prenove. Zato vidi prihodnost krščanskih Cerkva v ekumenskem zблиževanju.

Tukaj bi mogli potegniti vzporednico z Rajhmanovim odnosom do Trubarja. Skoraj trideset let srečevanja s Trubarjem in njegovimi so-mišljeniki je gotovo pustilo pečat v njegovi teološki misli. Sam je prav tako izhajal iz srednjeveške mistike, iz Teulerja in M. Eckharta, pri Lutru je črpal osrednje ideje, skozi katere je presojal Trubarjevo teološko misel. Z raziskavami sodobnikov (Bullingera, Melanchtona, Vlačiča) je iskal Trubarjeve vzore oziroma izvirnost. Njegova močna, mistična osebnost je doprinesla k temu, da se je vse življenje gibal v krogu enega problema: Trubar in njegov krog so mu bili toliko blizu, da je malodane vse, kar je delal, vzporejal z osrednjim likom svojih raziskav. Tudi v drugih razpravah s področja duhovnosti, morale, pastorage je redkokdaj izpustil vsaj opazko »tako bi dejal Trubar«. Če je bila v slovenskem teološkem svetu Rajhmanova duhovna teologija premalo poznana, je bila njegova družbeno etična teologija napočno razumljena. Ostalo pa je njegovo raziskovanje in razumevanje protestantizma. Pokazal je, da je »njegov« protestantizem v najbolj izvornem pomenu besede »pričevati za evangelij«. Vendar pričevati znotraj Cerkve – skupnosti verujočih kristjanov.

Reference

- Dalmatin, Jurij.** 1968. Gmain predgovor. V: *Biblia 1584*, faks. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Giesemann, Gerhard.** 2017. *Die Theologie des slowenischen Reformators Primož Trubar*. Köln-Weimar-Wien: Böhlau. <https://doi.org/10.7788/9783412510381>
- Gričič, Vekoslav.** 1980. Kdo pravijo ljudje, da sem? V: Rudi Koncilija, ur. *Živeti za smrt?* Teologija za laike 4, 5–24. Ljubljana: Medškofijski odbor za študente.
- Hahnkammer, Peter.** 1927. *Die Sprache. Die Reformation*. Bonn: F. Cohen.
- Koncilija, Rudi.** 1980. Življenje ustvarja teologijo. V: Rudi Koncilija, ur. *Živeti za smrt?* Teologija za laike 4, 5–6. Ljubljana: Slovenske rimokatoliške škofije.
- Krajnc-Vrečko, Fanika.** 2008. *Bog in človek v teološki misli Jožeta Rajhmana: Ovrednotenje avtorjevega prispevka k slovenski teološki antropologiji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- . 2010. Človek v Božjem okolju: teološka misel Jožeta Rajhmana v luči teološke antropologije. Znanstvena knjižnica 22. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- . 2010a. Rajhmanova antropologija kot iskanje božjega okolja v človeku. *Bogoslovni vestnik* 70: 195–206.
- Lah, Avguštin.** 2004. Globalisierungssängste und christliches Gott- und Menschenverständnis. V: Adrian Loretan in Franco Luzatto, ur. *Gesellschaftliche Ängste als theologische Herausforderung*, 171–178. Münster: LIT.
- Kšela, Milan.** 1998. Spomini na novo bogoslovje. *Lipica (Ob jubileju 30 let, 1968–1988)*. Posebna številka: 12–13.
- Pogačnik, Jože.** 1978. Pomemben znanstveni prispevek. Jože Rajhman, Prva slovenska knjiga. *Naši razgledi* 27: 43.
- Rajhman, Jože.** 1968. Oskar Sakrausky, Theologische Strömungen in der reformatorischen Literatur der Slowenen und Kroaten. *Bogoslovni vestnik* 28: 306–307.
- . 1969. Trubarjevi ekumenski nazori v luči katoliškega ekumenizma. *Bogoslovni vestnik* 29: 85–94.
- . 1969a. *Uvod v duhovno teologijo*. Tipkopis. Maribor: Teološka fakulteta.
- . 1969b. Zgodovinski okvir nastanka Trubarjevega katekizma iz leta 1550. *Bogoslovni vestnik* 29: 377–388.
- . 1972. *Glavne značilnosti krščanske duhovnosti*. Maribor: Teološka fakulteta.
- . 1973. Trubarjev stik z Bullingerjem v Eni dolgi predgovori. *Bogoslovni vestnik* 33: 272–278.
- . 1977. *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- . 1978. Izkustvo Boga in svoboda. V: Rudi Koncilija, ur. *Vera in svoboda*. Teologija za laike 2, 54–68. Ljubljana: Slovenske rimokatoliške škofije.
- . 1980. Od kod si, človek? V: Rudi Koncilija, ur. *Živeti za smrt?* Teologija za laike 4, 25–39. Ljubljana: Medškofijski odbor za študente.
- . 1981. Franc Kramberger mariborski škof. *Mohorjev koledar 1982*. Celje: Mohorjeva družba.
- . 1981a. Verovati v svobodi. *Znamenje* 11: 402–411.
- . 1984. Jezikovni pomen Dalmatinove Biblije, v: *Znamenje* 14: 286–290.
- . 1984a. Jurij Dalmatin in njegova Biblija v luči literarnozgodovinskih in teoloških dognanj. *Glasilno SDD* 14: 97–108.
- . 1986. *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
- . 1986a. *Trubarjev svet*. Trst: Založništvo Tržaškega tiska.

- . 1986b. *Trubarjeva Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- . 1986c. Ozadje Trubarjeve Cerkovne ordninge. *Bogoslovni vestnik* 46: 271–278.
- . 1986d. Pomen Kreljevega Christlich bedenken in Dalmatinove De Catholica et de catholici disputatio za teološki razvoj slovenske reformacije. V: Darko Dolinar, ur. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, 41–46. Ljubljana: SAZU.
- . 1988. Slovenski protestantizem kot odločilna razvojna stopnja slovenske narodne biti. V: *Seminar SJLK*. 109–117. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- . 1997. *Pisma slovenskih protestantov*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- . 1998. *Teologija Jurija Dalmatina*: (Ob 450-letnici njegovega rojstva). *Znamenje* 28: 63–66.
- . Fanika Krajnc-Vrečko, ur. 2008. *Teologija Primoža Trubarja*. Znanstvena knjižnica 16. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Schillebeeckx, Edward**. 1979. *Menschliche Erfahrung und Glaube an Jesus Kristus*. Freiburg- Basel-Wien: Herder.
- Sorč, Ciril** (et al.). 2003. *Priročnik dogmatične teologije I (PDT I)*. Ljubljana: Družina.
- Sporočila**. 1968–1979. *Sporočila škofijskega ordinariata duhovnikom mariborske škofije* 1968–1979. Maribor: Škofijski ordinariat.
- Sporočila**. 1980–1982. *Sporočila slovenskih škofij*. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- Truhlar, Vladimir**. 1974. *Leksikon duhovnosti*. Celje: Mohorjeva družba.

Arhivsko gradivo

- NŠAM**. 2086, *Zapuščine duhovnikov*, Rajhman, Jože.
- NŠAM**. *Škofijska pisarna, P 4 1968 Bd S0001*.
- NŠAM**. *Škofijska pisarna, P 4 1968 Bd S0005*.

